

Oheň – božstvo, sluha i pán

Naše planeta je jediné známé místo ve vesmíru, které má podmínky ke vzniku ohně. Zprvu vznikál náhodně a postupně začal ovlivňovat vývoj života na zemi. Člověk přišel na to, že při tření dřev rozžhavené piliny zapálí troud a vznikne oheň. Tento živel z nás dělá to, čím jsme. Teprve tepelně upravené maso podpořilo zdokonalení mozku. Díky nové formě

stravy se mozek vyvinul do substance, s pomocí které myslíme, dorozumíváme se a milujeme. Působením ohně člověk slil měď a cín v bronz a posléze vytavil železo, které zcela změnilo další vývoj lidstva. Využíval ohně téměř u všeho, co znamenalo pokrok. Někdy však jiskra přeskočila jinam, než měla, a vzplálo obydlí. A tak se člověk musel nejnom učit s ohněm žít, využívat jeho dobro, ale i krotit jeho zlo.

V dávných dobách platila všeobecná zásada – kdo před ohněm uteče, ten vyhraje. Proti živlu se člověk zprvu nedokázal bránit a ani neměl při svém kočovném způsobu života zájem chránit něco tak pomíjivého jako své dočasné obydlí. Navíc lze předpokládat, že při běsnícím ohni nepochybně propadl panice. Proto se spíše věnoval prevenci, což dokazuje existence tzv. kotlových ohnišť, která domácímu krbu vykazovala ohraničené místo.

Většina požárů vznikala nejčastěji z neopatrnosti. Lehce si dokážeme představit, jak se vlivem větru jiskry z ohniště dostaly až do proschlé trávy a křovin. K lesním požárům docházelo velmi často. Dá se říci, že jsme se manipulovat s ohněm nikdy nenaučili a dopouštíme se stále stejných chyb jako naši předkové.

V „Pravěkých dějinách Čech“ se dočteme: „...oheň je první velký vynález člověka, jeden ze základních pro celý další rozvoj jeho kultury. Rozhodující nebylo samo poznání ohně v přírodě (rozníceného např. bleskem), ale získání schopnosti oheň rozdělat (křesáním, třením dřev) a udržet.“

Donedávna se předpokládalo, že člověk začal využívat oheň k výrobě nástrojů až v době před zhruba 25 000 lety. Archeolog Kyle Brown z Kapského Města v roce 2009 publikoval výsledky studia jedné lokality v jižní Africe staré 72 000 let. Sidliště obsahovalo kromě jiného i stopy po křemenné krustě, která sloužila jako žárový kámen. Když se krusta dostatečně zahřála, snadněji se lámala a umožňovala výrobu lépe tvarovaných čepelí a hrotů zbraní a dalších užitečných nástrojů.

**Bůh ohně
Vulkánus podle
Rubense**

**Bájný pták Fénix povstává z ohně
a popela**

V dávných dobách oheň tehdejších domovů hlídaly ženy, strážkyně krbů. Jedna z žen věnujících se do-

mácím pracím zodpovídala za udržování ohně i za jeho bezpečnost. Byla to nevyhnutelná nutnost pro samotnou existenci rodu.

Otevřené ohniště v obydlí, od něhož se jako zdroje světla oddělily už v starší době kamenné kahany, začala nahrazovat pec. Sloužila nejen k úpravě pokrmů, ale byly tu i pece určené k výrobě keramiky a zpracování kovů. Při rituální povaze rané metalurgie oheň získával posvátný charakter. Měl pro člověka nevysvětlitelné vlastnosti a byl důvodem úcty k němu. Ostatně už při vzniku žárového pohřbívání v neolitu byla očištěná úloha ohně posvátná.

O přímém uctívání ohně na našem území v pravěku nemáme spolehlivé doklady. Žádná ze starých civilizací se však bez boha ohně neobešla. Ptah, jeden z nejstarších egyptských bohů, představoval oheň nebeský i pozemský. Řekové uctívali boha ohně Héfaista, symbolizovaného též svazkem plamenů. Římané si ho převzali coby Vulkána. Slované pak měli pro něho jméno Svarog. Ale jako boha ohně uctívali také Svarožice neboli Radegasta. Věčný oheň na počest boha Peruna plál v jeho svatyních. Ohněm byla uctívána i bohyně Koleda a bůh Vid. Plameny plály nejen před modlami, ale o všech svátcích, zejména v den letního slunovratu. Naši slovanští předkové uctívali oheň také v podobě bronzového draka s názvem Zirnitra (Zir – zrní, úrodný; nitra – zářivý, ohnivý).

Do světového panteonu bohů ohně patřil také čínský Lei-Kung Fluctus, japonský Ho-Masubi nebo Kagu-tsuchi, mezopotamský Entil, asyrský Isum Patera, keltský Culann a sumersko-akkadský Marduk, perský Ahura Mazda a hinduistický Agni. Na americkém kontinentu měli Aztékové svého boha ohně, který se jmenoval Xiuhteotl (šijuteotl – šlechtic ohně). U Inků to byl nejstarší bůh – Huehueteotl.

Jakmile se oheň člověku vymkl z ruky nebo byl způsoben bleskem, nadělal lidem nedozírné škody a nutil je znovu k namáhavé práci při výstavbě zničeného obydlí. Zabíjely nejen plameny, ale i plynné zplodiny, které vznikaly při hoření. Člověk brzy poznal, že oheň lze nejlépe hasit vodou nebo zeminou. Oba prostředky měl zpravidla po ruce a jako

Uctívání bohů

hasicí nářadí mu postačovala obyčejná nádoba nebo lopata.

Když lidé později budovali nákladnější obydlí, přemýšleli o jejich lepším zabezpečení. Od Plinia mladšího víme, že ho určitě už v dobách římských měli. Avšak jaké zabezpečení to

bylo, nám už římský historik neosvětlil. S jistotou můžeme jen tvrdit, že v domech bezpochyby nechyběly nádoby na vodu, žebříky a pravděpodobně i háky určené ke stržení hořícího stavení.

Pořádky pro hašení

Stálá osídlení si vyžadovala nejen pevné organizační a správní normy, ale také opatření související s vnější a vnitřní bezpečností osad a měst.

V době vlády prvních Přemyslovců naprostá většina obyvatel (přibližně půl milionu lidí) na území Čech a Moravy žila na venkově. Bydleli v domech o jedné velké místnosti, v níž se topilo na zemi v prostém ohništi, do něhož se stavěly hrnce. Přední velmožové dleli ve srubech rozdělených na dvě části, z nichž jedna byla téměř vyplněna velkým topeništěm. Zde se odehrávala všechna činnost. Vytápění jediné místnosti se praktikovalo i ve větších objektech. Například v prvních kláštorech se mimo kuchyně topilo jen v tzv. ohřívárnách neboli kalefaktoriích, kde se řeholníci a kanovníci mohli v zimě ohřát.

Ve středověku se svítilo pochodněmi

V 10. století vznikala sídliště, která už neměla vyhraněný agrární ráz a svým ekonomickým charakterem představovala přechodný stupeň ke středověkému městu. Vedle rolníků v nich žili kupci a řemeslníci. Rozšířením řemeslné výroby na začátku druhého tisíciletí práce s ohněm přibývalo. Rozvívěla se domácká i odborná výroba keramiky, kovářství a sklářství. Staří Slované byli v práci s kovy vyhlášení svou velkou zručností. Kromě železa pracovali tehdejší metalurgové i s barevnými kovy při výrobě šperků a předmětů sloužících k uspokojování běžných potřeb.

Za stát jako takový a jeho ochranu zodpovídal kníže, který byl jeho abstraktním vlastníkem. Bezpečnost zajišťovala hradská správa. Někteří badatelé dnes soudí, že princip hradské správy byl poprvé zaveden ve středočeské přemyslovské doméně již kolem roku 900. Poté, co se zde osvědčil, uplatnil jej zakladatel českého státu Boleslav I. v celé oblasti podrobené jeho svrchovanosti. Princip této správy spočíval v rozdělení země na hradské okrsky neboli kastelánie, v jejichž čele stál vždy správce – comes. Ten řídil práci dalších úředníků, pověřených výkonem dílčích funkcí soustavy. O majetek v obvodu kastelánie se staral tzv.

Prostý lid získával světlo loučemi

villicus. Ten měl k jeho zabezpečení k dispozici biřice a strážce.

V Praze už v 11. a především ve 12. století měly některé z osad stabilnější charakter se stanovenými řády, které řešily bezpečnost. Prokázaný je například právní řád osady německých kupců, která se nacházela v oblasti mezi dnešním pražským náměstím Republiky a Těšnovem kolem kostela sv. Petra Na Poříčí. V letech 1232 až 1234 se roztržštěné pražské osady spojily v celek s jedinou správou a lze předpokládat, že některý z dosavadních osadních řádů získal obecnější platnost. Řád pražského města určoval

královský rychtář, který byl pověřen dohledem nad správou města.

V jedenáctém století byly velice časté požáry kostelů, a to z rozličných příčin. Zejména od světla kostelního. Když vyhořelo asi čtyřicet kostelů, rozkázal v roce 1056 kníže Spytihněv II., aby v božích stáncích bděli určené hlídači. Bylo to bezpochyby účinné opatření. Ohni pak podléhaly pouze ty kostely, které nebyly střeženy.

Rychlejší hospodářský vývoj nastal ve 12. století, zejména pak v jeho druhé polovině. Vznikala síť hradů, řada pohraničních opevnění chránících zemské brány a menší hrádky a tvrže uvnitř země. Na hradech a tvrzích se o bezpečnost starali jejich majitelé, kteří měli k dispozici své služebníky, tedy poddané, docházející na hrad, aby několik týdnů v roce vykonávali různé služby. Zodpovědnost za držený majetek a poddané byla dána například Iura Conradi – Statuta Konráda Oty z roku 1189, stvrzená Přemyslem Otakarem I. v roce 1222. Toto právnícké dílo bylo ve své době zcela oje-

V kostelech se ke svícení používaly svíčky

*Interiér jednoho
z nejstarších
hradů – Chebu*

dinělé a bylo známkou neobvyklé pokrokovosti někdejšího znojemského knížete.

Od poloviny 12. století sílil osidlovací ruch a během první poloviny 13. století začala v českých zemích vznikat středověká města. Jejich zásadní společenský význam spočíval v tom, že měla dána kolektivní práva a povinnosti, týkající se společné vnější i vnitřní ochrany. Povinnostmi se měšťan přizpůsoboval potřebám všeho obyvatelstva. Měšťanům a jejich čeládce bylo uloženo před-

cházet požárům opatrným zacházením s ohněm.

Města však byla bohužel stavěna po tzv. franckém vzoru. Pro snazší hájení před nepřítelem byla stěsnána do malého prostoru uvnitř hradeb s úzkými uličkami. Ke krytí stáven se používala sláma, v lepších případech dřevěný šindel. Požáry pak byly pro takové město zhoubou.

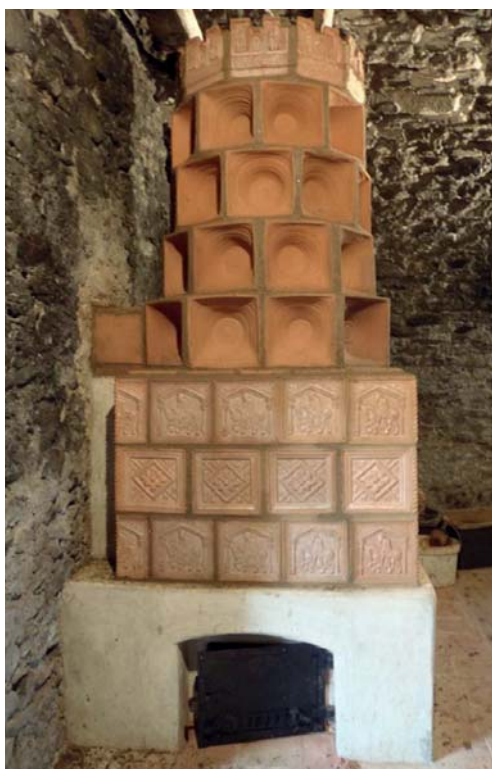
Za výstavbu měst zodpovídal lokátor, který vybíral místo pro založení města a schvaloval plány. Zpravidla pak přebíral funkci fojta nebo rych-

táře. Lokátoři pocházeli z různých společenských vrstev. Hlavní roli při jejich výběru hrála zkušenost a organizační schopnosti. Prvním takovým českým lokátorem byl Dětrich, kterého moravský markrabě Vladislav Jindřich roku 1213 pověřil založením města Uničova, první obce v království, která získala nejen městská privilegia, ale také povinnosti. Některé prameny udávají, že prvním městem v českých zemích se stal ve stejném roce Bruntál. Prvenství na území dnešní České republiky však oficiálně náleží tehdy německému Chebu, který práva civitas získal v roce 1197.

V domech i hospodářských stavebních se ukládalo seno, sláma, len, dříví a další hořlavý materiál. Přitom se svítilo otevřeným ohněm. To vše si vyžadovalo zvláštní pravidla. Například v roce 1243 v privilegiu Václava I. pro město Brno se pamatovalo mimo jiné na bezpečnost při výkonu řemesel.

V počátcích městského života řídil správu a soudnictví královský rychtář se svými pomocníky. Ve většině městských sídlišť ve druhé polovině 13. století začal respektovat městskou radu – poradní orgán, který si měšťané volili z vlastních řad. Rychtář měl určité pravomoci a spolu s tzv. staršími sousedy měl mimo jiné za úkol řídit likvidace požárů.

Klíčový význam právních předpisů regulujících vzájemný vztah obyvatel města byl zdůrazněn už v prvních městských výsadách a kodifikacích městského práva. Je přirozené, že

*Rekonstrukce
kachlových
kamen
na hradě*

určité normy byly stanoveny i pro zacházení s ohněm a pro hašení požárů.

Pokynem k záchranné činnosti při vzniku požáru bylo zvolání „*Nestojte!*“, které všechny vyzývalo přispěchat pomoci nebo zabránit ať už zločinu, nebo jinému neštěstí.

První konkrétní zákon týkající se požární ochrany byl vydán 8. června 1278 za vlády Přemysla Otakara II. Ukládal přísné tresty těm, kteří vyvolávali a podněcovali rvačky při požárech. Píše se v něm také, že „*kdo by v žhářství byl přistižen, ohněm aby zahynul*“. Do historie vešel také výrok krále železného a zlatého z téhož roku – „*Kdo hasí hořící sousedův dům, chrání tím sám sebe*“.

Ve 14. století nahradily hradskou správu kraje, tehdy jich bylo v Čechách dvanáct, v jejichž čele stáli tzv.

*Středověká
tradice pálení
knih*

poprávcové, kteří měli ve své kompetenci mimo jiné i bezpečnost.

Velké požáry středověkých měst vedly k tomu, aby byla vydávána nařízení, jak jim předcházet a jak je likvidovat. Příkladem toho je nejstarší pražský statut „O ohni“ (vydán byl pod názvem „De Igne“) ze začátku 14. století. Ukládaly se v něm

povinnosti občanům i jednotlivým cechům. Z dalších nedatovaných statutů města Prahy z té doby lze uvést spisy „Oznamování požáru“ (Anzeige der Branddrohung) a „Krádež při požáru“ (Diebstahl während des Brandes).

Povinností každého občana bylo chránit svůj domácí nebo pracovní

*První řády proti
ohni u nás měla
Praha*

oheň. Každé řemeslo mělo mít k dispozici háky na boření hořících domů. Při zdolávání požárů museli pomáhat i kupci. K požáru se nesmělo se zbraní. Povozníci měli za úkol vozit k ohňům vodu a kdo by se z nich tomu bránil, tomu byl vůz i koně zrekvírováni a sám byl vyhnán z města. V nejstarším pražském statutu se píše, že při vzniku požáru byli všichni občané povinni pomáhat při hašení, které řídili představení měst. „Všichni šmejdlíři mají k ohni přijíti a tam věrně pomáhati, kdyby některý z nich tak učiniti obmeškal, má se mu veškeré zboží vzíti a z města vypověděti a nikdy více nesmí se vrátiti.“ Služebnictvo, které zapálilo dům svého pána, mělo být v tomto ohni ihned upáleno.

V roce 1350 vyšel latinsky psaný hasební řád, podle kterého například měli povinnost hašení majitelé lázní s čeledí a vědry.

Dne 29. září 1356 přijala po velkém požáru Veselé čtvrti v Brně městská rada svůj první požární řád. Cechy a městský pomocný personál měl při likvidaci požáru přesně určené úkoly stejně jako potřebná vybavení.

Nejstarší známé protipožární instrukce pro Český Krumlov jsou zapísány v řádu Jana z Rožmberka z 26. dubna 1388. Dne 24. července 1443 je potvrdil Oldřich z Rožmberka. Pamatovalo se zde i na prevenci. Velký význam mělo střežení hlídkami z hlásných věží a ponocnými. V nařízeních se udávala povinnost

pro rychtáře a konšely kontrolovat komíny a topeniště. Sušení sena a lnu a uskladnění hořlavin ve světnicích se zapovídalo. Za přestupky a vyhrožování ohněm byly stanoveny vysoké majetkové až hrdelní tresty.

V době raného novověku se změnilo myšlení lidí téměř ve všech stěžejních oblastech společenského života a požární řády se začaly stávat jeho neodmyslitelnou součástí.

V 15. století vydal těšínský kníže Boleslav z Hlohova „Požární řád“, který se však údajně u jeho podda-

**Dobytí Nových
Hradů husity**

ných nesetkal s pochopením. Z téže doby je podobné opatření města Náchoda, které mimo jiné stanovilo, že *„... od koho by oheň vyšel, aby do radnice byl obeslán, a statkem svým aby propadl pánu“*.

Jednou z nejstarších požárních listin je „Pořádek pro hašení pro zámek i město“, který vydal Jindřich IV. z Hradce roku 1494 v Jindřichově Hradci. Patrně vycházel z vlastní zku-

šenosti z roku 1467, kdy v době konfliktu s Jiřím z Poděbrad vyhořela hradecká čtvrť Nežárka, která byla několikrát postižena požárem už v době husitských válek. Po požáru v panském domě Klášteříčku v roce 1556 byl platný hasičský řád městskými radními doplněn povinnostmi pro podruhy a ustanovil osoby, které měly v domech dohlížet na bezpečnost.